

ДРАГО ЂУПИЋ (Београд)

ДЕМИНУТИВНА ОБРАЗОВАЊА У РЕЧНИКУ ГОВОРА ЗАГАРАЧА

Познато је да се додавањем посебних наставака на именску, глаголску или прилошку ријеч (или стављањем префикса испред деминутивне или друге ријечи) добија увећано или умањено значење основне ријечи. Отуда аугментација - увећано значење, и деминуција - стварање ријечи са умањеним значењем. Уз деминутивна образовања често иду и хипокористици, који су својеврсни деминутиви. Отуда и термини: аугментативи, деминутиви и хипокористици. Ријеч, дакле, не мијења облик само деклинацијом или конјугацијом, већ и језичким процесима о којима говоримо - аугментацијом и деминуцијом, каткад и хипокористичношћу. Те промјене дају нове ликове ријечима, тако да и они, с обзиром на деклинацију и конјугацију, постају основни и могу да се даље моционо или творбено мијењају. Прва промјена настаје творбом а следећа деклинацијом или конјугацијом. Ако ријеч из које од ових категорија настаје од непромјенљиве ријечи, она не постаје деклинабилна или конјугативна (нпр. *м̑лл̑чко*, што је прилошка вриједност, као што је и у лексеми *мало*), или ако се од замјеничке или придјевске ријечи образује деминутивна ријеч, и тада је она, наравно, индеклинабилна (нпр. *кол̑цн̑б*, према *колик*, *мал̑цк̑б*, према мали, мален и сл.).

У Речнику *ѓвора Заѓарача* јавља се богата деминутивна лексика. Наравно, има много лексема нормалног образовања којима у Речник нијесу унесени деминутивни ликови а имају их, јер аутори нијесу ишли на исцрпно назначавање свих могућих таквих образовања. У Речнику

смо нашли преко 200 деминутива, међу које смо као деминутивно образовање уврстили и тзв. деминутоиде.¹

У даљем разматрању узимаћемо у обзир и категорију деминутоидних ријечи.

Структура ових ријечи је разнолика, те коријенска или основинска морфема, односно коријен или основа, може бити:

а) именичка: *абейи-ић* (често је то и позитив), *бадња-чица*, *беб-ица*, *вин-ишчица*, *џа-че* итд.;

б) придјевска: *весел-ица* (може бити и глаголска основа), *џр-чица*, *јар-ица*, што су све деминутоиди, затим: *крњ-аићак*, *лад-њикав*, *љей-ушкас*, *мла-чица*, *мрч-о-њица* (и именска основа), *неја-чица*, *џоџан-че*, *џлач-ко-њица* (и глаголска основа), *руњав-че*, *сиромашак*, *слинав-че* (и глаголска основа), *шоџо-њица*, затим префиксална образовања: *џо-краић-ак*, *џо-мањи* и сл.;

в) глаголска: *весел-ица* (и придјевска основа), *џреб-ица*, *којиц-ица*, што су деминутоидна образовања, затим: *лујеш-че*, *џад-уц-каић*, *џлач-ко-њица* (и придјевска основа), *џод-вез-ица* (и именичка основа), *џри-уљ-ак*, *вајд-ица* (и именичка основа), затим префиксална образовања типа: *за-виј-уић-ак*, *за-лад-ак*, *за-ран-ак*, *ис-џрд-ак*, *џод-ор-ак*, *џри-служб-ица* (и именичка основа) итд.;

г) зајменичка: *коли-цно*, *коли-чак*, *коли-чко*, *оволи-цан*, *оволи-шан*;

д) прилошка: *мал-а-чко*.

У овим лексемама се јављају неколике категорије:

1. Основа је самостална ријеч: *брдун-чић*, *ваџан-чић*, *џабелъ-че*, *џомуљ-ица*, *џрозд-ић*, *ђаво-л-ица*, *кошеић-ић*, *кош-ић*, *кућа-рица*, *ласија-*

¹ Под деминутоидима подразумевамо лексеме које по форми личе на деминутиве, које су у ствари некада и биле деминутиви, али су постале "нормалне", основне ријечи, које, дакле, немају другу основну ријеч према којој су или од које су образоване, или је ријеч од које су образоване нормална именска ријеч или другог рода него што је деминутивна ријеч. Такве су, нпр. лексеме: *џлавица*, *џомуљица*, *јабучица*, *јаџ-њица*, *кошница*, *ошвица* и сл., дакле све именице ж. рода. То више нијесу деминутиви, оне само носе извјесну "дозу" деминутивности. Ту се јавља цио низ именица ж. рода с наставком *-ица*, који и наговјештава деминуцију, али то ипак није она, или не макар у потпуности. Јер, нпр. *бичица* није мали бик него јуница или крава која има особине бика, која је немирна и бикаста. *Врџојица* није мали врџопац, већ одраслија дјевојчица, адолесценткиња, која има особине врџопаца (та лексема носи и извјесну pejоративност). Али деминутоиди средњега рода са суфиксом *-че* у ствари су прави деминутиви, јер нпр. *џабелъ-че* је мали габелъ, а оно што је у овој лексеми деминутоидно јесте што се ради и о особи која има негативне особине које се приписују габелъима; *џаче* је мали гад, али и лице са особинама које карактеришу лице средњега рода лошег понашања; *чобанче* је мали чобанин, али и чобанин уопште; *џаице* је мали пас, али и општи назив за пса, и назив за загрижљиву особу; *џоџанче* је мала погана особа, али и било која особа са негативним моралним особинама. Говорећи о овој категорији ријечи, Рикард Симеон каже да се понекад "због честе употребе губи вриједност и значење деминутива, те он има значење позитива" (Рикард Симеон, *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*, књ. I, Загреб 1969, 220).

вица, *луйеш-че* (извршена асимилација по звучности), *мећан-ица*, *мом-че-це*, *џаш-че* (извршена асимилација по мјесту творбе), *џоџан-че*, *џушка-рица*, *руњав-че*, *сакеј-ић*, *слинав-че*, *сом-ић*, а међу деминутоидима: *џрнокој-ица*, *џруј-ица*, *фркун-ица* (фркун(ч)ић је деминутив). *чобан-че*, *шума-р-ак*.

2. На крају основе дошло је до гласовне промјене сугл. *к* или *џ*, иза чега је демунитивни суфикс: *бадња-ч-ица* (:бадњак), *би-ч-ић* (:бик), *џу-ч-ица* (:гуска), *дру-ж-ица* (:друг), *јабу-ч-ица* (:јабука), *кла-ч-н-ица* (:клак), *клобу-ч-ић* (:клобук), *круш-ч-ица* (:крушка), *ку-ч-ица* (:кука), *мла-ч-ица* (:млаћ, млаћка), *мра-ч-ак* (:мрак), *неја-ч-ица* (:нејак).

3. На крају ријечи је додат деминутивни суфикс, при чему је умјесто завршетка који означава род дошао самогл. *и*: *бал-и-ца* (:бала), *вајд-и-ца* (:вајда), *вод-и-ца* (:вода), *џлав-и-ца* (:глава), *џруд-и-ца* (:груда), *џур-и-ца* (:гуре, гурић), *долам-и-ца* (:долама), *лим-и-ца* (:лима).

4. Испред основе је префикс: *џо-крајџак*, *џо-мањи*, *џо-сџој-ица*, *џри-служб-ица*. Осим у последња два примјера, префикс је носилац деминутивности, а у последња два примјера префикс геминира деминутивни облик. То значи да префикси могу носити извјесну деминуцију, али без неког деминутивног суфикса или моционог знака ту функцију не би могли имати, а деминутивни суфикс уз префикс може бити и неки номинативни наставак: *џо-мањи*, *за-сенак*, *за-ранак*, *џо-својче*, *џо-сџојица*, *џод-орак*.

Суфикс, као "модификатор значења основе"² мијења облик ријечи, а уз то по правилу и значење. Он се не може појавити у самосталној функцији, што значи да је као морфема несемантичан знак, иако носи семантичност. Он кад носи семантичност, може да има једно или више значења, тј. може да буде једновалентан или поливалентан.³ Будући да у нашем корпусу нијесу заступљене само коријенске ријечи са наставком, већ има и изведеница на које је додат деминутивни суфикс,⁴ веома се тешко утврђује морфонолошка структура ријечи, што значи да се не може увијек, или не макар увијек лако, одредити шта је у датом облику ријечи суфикс а шта његов дио, односно непотпуна суфиксална морфема. Тако, нпр., у изведеној лексеми *водица* која је деминутив, али и нормална ријеч, позитив (рецимо - свештеничка, црквена водица којом се чини какво освештавање предмета односно објекта)

² Уп. Стјепан Бабић, *Творба ријечи у хрвајском књижевном језику. Нацрт за грамајику*, ЈАЗУ, Загреб, 1968, 24.

³ Исто.

⁴ О деминутивним суфиксима детаљно говори Р. Бошковић у дјелу *Развијак суфикса у јужнословенској језичкој заједници* (Библиотека ЈФ 6, Београд 1936). Он каже да елементи *к* и *џ* у суфиксима *-ица* и *-ика* су диференцијални међу јужносл. језицима (*к* је бугарско а *џ* осталих јужнослов. језика), на једној страни, и између ових и осталих слов. језика (источних и западних), код којих је само елемент *к*.

имамо у ствари изведеницу са двије суфиксалне морфеме: *-и-* и *-ца* (од којих је друга сама по себи деминутивна), а у деминутиву су спојене у један суфикс: *-ица*. На сличан начин овај суфикс можемо посматрати код других деминутива или деминутоида (*винишћица: вин-ишћ-и-ца*), гдје коријенска морфема може бити именског или глаголског поријекла.

У посматрању суфикса нећемо залазити у њихов историјат, јер то није задатак овог рада, а то је иначе сјајно урадио проф. Бошковић у цитираном дјелу. Чак нећемо ни наводити све суфиксе из нашег корпуса, већ ћемо само скренути пажњу на неке.

У нашем корпусу најчешће је заступљен суфикс *-ица*, и код деминутивних и код деминутоидних образовања.⁵ Код ових других се употребљава "и у служби где је ово значење ослабило или се сасвим изгубило".⁶ У ствари, ту је ријеч о различитим бићима и предметима који немају ни деминутивно ни хипокористично значење: *зидица* је овећи камен који се може бацити замахом руке, а позитив му је *зид* - већи камен (што би могло да значи да ова лексема има у суштини аугментативно значење), *кљачница* је кречана, грађевина и мјесто гдје се пече креч, *кљушница* није мања столица него клупа (дакле, и ту има аугментативног значења), *ноздрица* није мала ноздрва него друго име за њу, *ошвица* јесте и мања ошва, али је то именовање за украс извезен на дијелу женске одјеће, *суженица*, није мала жена, већ мушка особа са женским особинама, плашљива мушка особа, слабић, кукавица, дакле - особа слична по особинама неким карактеристикама жене. Свуда су у питању основне ријечи које су изведене од именица женског рода.⁷ Деминутиви са овим суфиксом граде се од именица женског рода, али и од именица м. рода, што потврђују и наши примјери: *балица* (:бала), *вајдица* (:вајда), *главоњица* (:главоња), *грудоњица* (:грудоња), *куроњица* (:куроња), *мрчоњица* (:мрчо, мрчоња), *плачкоњица* (:плачко, плачкоња), а деминутоиди од именица сва три рода: *бичица* (:бик), *винишћица* (:вино), *гробница* (:гроб), *гучица* (:гука) и сл.

Интересантан је у нашем корпусу суфикс *-че*, којим се граде именице-деминутиви средњег рода које значе младунче животиње или ет-

⁵ Говорећи о наставцима *-ица* и *-ка*, Бошковић (Суфикси 84) каже да у примјерима типа: шипка, Анка, Станка, и сл. данас суфикс *-ка* има само историјску вриједност. Тај наставак је био у широј употреби у прасловенском језику, а данас је у широј употреби само у источним и западним словенским језицима, а од јужносл. језика - у бугарском.

⁶ Уп. Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Грамањички систем и књижевнोजезичка норма*, I, Научна књига Београд, 1970, 525.

⁷ С. Бабић наводи 29 суфикса у којима је завршна морфема *-ица*, и све их назива суфиксима, наравно - не све у деминутивној функцији, истичући да су веома плодни само *-ица*, *-лица*, *-ница* и *-оница*, "а остали су веома слабо плодни или су неплодни" (нав.дјело, 135).

ника с именом, придјевом или глаголом у основи: *џабелџче, џаче, луџешче, марвинче, машче, џашче, џоџанче, џосвојче, руњавче, слинавче, сусџримче, чобанче* - које поред тога што означавају младо биће од именице или придјева у основи (нпр. поганче: "пџџан и пџган, руњавче: руњав, слинавче: слинав и сл.), или глагола (нпр. лупешче: лупежати, или лупеж, чобанче: чобановати и чобан(ин), посвојче: посвојити итд.) - могу да значе и одраслу особу, истина најчешће млађу, која има особине онога што значи именица, придјев или глагол у основи. Тако се и за одраслу особу може рећи да је гаче, лупешче, пашче и сл., особито када хоће да се каже да се та особа понаша као младунче из основне ријечи, тј. ријечи из које је деминутив образован.

Наставак *-ак*, који је такође доста чест у нашем корпусу, деминутивног је али и хипокористичког карактера. Њиме је деминутивност изражена у мањем степену у односу на потпуну деминутивност. То се фино види из примјера типа: *завијуџак* (за-виј-ут-ак) није потпуни завој, није потпуна кривина, већ ублажена особина основе *крив, заладак* је мањи хлад, али и вријеме када престаје да грије сунце, *зайерак* је дио биљке, мањи изданак који је изникао уз главни, *заранак* је рано устајање, гдје лексема *рано* није у свом пуном значењу, *засенак* је мања хладовина; *исџрдак* је нешто што нема вриједности основне ријечи него метафорично значи негативну особину у односу на основну ријеч; *колчак* је деминутивно-хипокористичко образовање од замјенице *колчак*, али је каткада и нормална ријеч стилски необиљеженог значења, *крњашак/крњешак* је остатак од зуба, нешто што је остало крње, што је окрњено, умањено, те има деминутивно значење; *момчуљак* је недорастао младић, још без особина *момка*, одраслог младића; *мрачак* је први мрак, вријеме када се још није смрачило; *окрљак* је дио крље дрвета, остатак крље; *џичурак* је дјевојчица која се развија у дјевојку, са помало пежоративним значењем; *џокраџак* је релативно кратак; *џоџичак* је пежоративни деминутив од именице *џој*; *сиромашак* је сиромашна особа, али не само у материјалном него и у духовном смислу; *шумарак* је омања шума, итд.⁸ У свим случајевима се ради о деминутивним образовањима насталим од основних ријечи, које су именице, придјеви, глаголи или замјенице. Нека од ових образовања у семантичком смислу су основна а не деминутивна, али се у њима осјећа одређена деминутивност стилски необиљеженог значења.

Наводимо и слџеђе суфиксе:

- анце: *џуванце*;

- (че)це: *момчеце*;

⁸ "У српскохрватском има доста деминутивних образовања на *ак*. Али је међу њима врло мало правих деминутива. Данас су деминутиви на *ак* хипокористика; и махом су црта песничког језика", каже Радосав Бошковић, и међу хипокористике наводи: гроздак, ђаволак, цветак, стручак и сл. (наведено дјело, 95).

- цан, -шан: *оволицан, оволишан*;
 - чак, -чко, -чно: *камичак, количак, количко, колично* - гдје је у ствари ријечи о деминутоидима са доста деминутивне семантичности, јер сваки наставак овдје умањује значење основне замјенице;

-ав: *ладњикав*;

-ас: *љеџушкас*;

-ац: *шеџац*;⁹

-ета: *калцеџа*;

-ер: *кућер*;

-о, -оје: *џрцо, џрцоје*;

-ушка: *џерушка*.

У корпусу имамо и нешто префиксално-суфиксалних образовања, каква су: *завијуџак, задланица, заладак, зајерак, заранак, засенак, зачкољица, исџрдак, оџрадица, окрљак, џодвезица, џодорак, џокраџак, џомањи, џосвојче, џосџоџица, џрислужбица, судолица, суженица, сусџоџица, сусџримче*, иако се у неким случајевима не ради о деминутивима него о деминутоидима. Како се види, префикси су предлози: *за, из, о, џод, џо, џри, с*, тј. стари облик *су*.

Уз префиксално-суфиксална образовања, као сложенице, нашли смо само један примјер чисте сложенице: *џрнокоџица*, састављене од именице *џрн* и глагола *коџаџи*, дакле није у питању привидна сложеница већ потпуна чији први дио има именицу с превојним вокалом а други глаголску изведеницу.

Семантички посматрано, ова лексика има различите нивое деминутивности:

1. "Чисти" деминутиви: *абџиџић, бџебица, џлавоњица, џинђувица, зџрадица, каџанчић, лимџица, мрџица, овнић, фаџица* итд.

2. Деминутиви који су истовремено позитиви у основном облику: *вуџица, џлавица, џосџоче, јадоњица, карџица, лимџица, ошвица, џосвојче, свеџица, џаблица, форџица, чуџурица, шоџица*. Неке од ових лексема припадају и категорији под 1, а неке су деминутоиди.

3. Деминутивне ријечи које су по форми то, а семантички су аугментативи: *џробница* није мали гроб, већ посебно урађен гроб, с отвором који затвара посебна плоча, већи је од обичног гроба; *клуџица*, како смо рекли, није мала клупа, већ напротив, посебна врста столице за више особа, *кућер*, иако има аугментативни наставак, у ствари је деминутив, јер означава специјално урађену кућицу у коју може да се смјести само један пас: *шеџац* је посебна врста тестере, у ствари то је ручна тестера којом тестерише само један човјек.

⁹ Проф. Бошковић каже да "и међу деминутивима на *ац* у српскохрватском језику има хипокористика: али много мање него код деминутива на *ак*", нпр. *диздарац, изворац, прутац, гроздаци* и сл. (цит. діело. 97-98).

4. Деминутиви су по правилу именичке ријечи, али из нашег корпуса се видјело да они могу бити и придјевске, и замјеничке, и глаголске и прилошке ријечи.

Како се види, деминутивна образовања у говору Загараца не излазе из творбених модела деминуције у српском језику, што значи да прате и фонетске промјене које настају при творби деминутива у српском језику. У Речнику *џовора Загараца* релативно је богато заступљена деминутивна лексика. У процесу деминуције чест је образац: основна лексема + деминутивни суфикс, а основински дио може бити именски (именица, замјеница, придјев), глаголски или прилошки. У деминутивној лексици се јавља највише изведеница и нешто мање сложеница, и то најчешће сложеница: предлог (= префикс) + изведеница. Неке сложенице су префиксално-суфиксална образовања. Најчешћи суфикс је *-ица*, затим: *-(ч)ић* и *-ак*, а префикси: *за-*, *под-* и *с(у)-*. Суфикси су најчешће носиоци деминутивности, а префикси геминирају већ створену деминутивност.

ДЕМУНИТИВНА ОБРАЗОВАЊА У
РЕЧНИКУ ГОВОРА ЗАГАРАЧА
(деминутиви и деминутоиди)

Регистар

абетйћ	врџџица врџџчйћ	гүрица гүчица	зарџнак зџсџнак
бадњаџица	вүница		зџчкџџица
бџилица		дџтлйћ	згрџдица
бџџица	гџбџџче	дџкољенице	зџрица
бичйћ	гџче	долџмица	зипйџа
бичџица	главйџа	дрүџица	
брдунчйћ	глџвџџица гџмуљџица	ђџ(в)џица ђинђуџица	испрџдак
ваганчйћ	гџспџче		јџбучџица
в/фџџдица	грџџица		јџгњџица
Вџрице	грџбнйџа	жџџица	јџгодица
вџсџџица	грџздйћ	жџџица	јџловица
виншџица	грүдџџица		јџдџџица
вџдица	грчйџа	завијүтџк	јџрица
вџлтйџа*	гүвџнџе	зџдлџница	јџрчйћ
воштџнйџа	гүдиџа	залџдак	јунчйћ
врџџпац	гүзџџица	зџпџџрац	

* Ријечи на којима су означена два акцента изговарају се с једним или с другим назначеним акцентом.

калицѐта	мăзгалица	појăтица	ћевчйца
кăпица	макăњица	пѐкратак	ћинтерац
картйца	мăлăчко	пѐмањй	ћинтерица
катанчйћ	маљйћ/-иц	попйчăк	
кăчица	марвинче	посвѐјче	у/ожйчица
квартйћ	мăтица	постѐпица	умѐтка
квйтица	мăшице	прислужбица	
клăчница	мăшче	прѐѐ	ф/вăјдица
клобучйћ	мѐтвица	прѐѐје	фаслачйћ
клупйца	мећăница	прѐцуљ	фастачйћ
кљўсица	млăчица	прѐцуљăк	фăшица
кѐзица	мѐмица	прѐцунчйћ	фѐтица
кокотйћ	момчѐце	пўлица	фѐртйца
колицно	момчуљăк	пўв/фица	фркун(ч)йћ
кољчак	мрăчăк	пўшкарица	фркуница
кољчко	мрвйца		фркунйчица
комунйца	мрчѐњица	рошчйћ	
копйлица	мўрица	рўдйца	чобанче
кѐрица		рўњăвче	чўтўрица
кошетйћ	нарамчйћ	рўчйца	
кошйћ	невјѐстица		шѐгăц
кѐшнйца	невѐљица	сăбљица	шмăгица
кошћѐлица	нејачйца	сакетйћ	шмйгорица
кошўљица	ноздрийца	свећйца	шѐгѐњица
крăвица		свйралица	шѐљица
кришчица	овнйћ	сиромăшăк	шумарăк
крњă/ѐтăк	овѐљйцан	скрăмица	
кућѐљица	овѐљйшан	слинăвче	
курайца	ѐвчица	сомйћ	
кўрвица	ѐградица	стрелйца	
курѐњица	о/ужйчица	стрйзица	
кућарйца	окрљак	судѐлица	
кућѐр	ѐшвица	сужѐница	
кўћица		сустѐпица	
кўчица	падуцкăт	сустрймче	
	пăшче		
ладњйкăв	перўшка	тăблица	
ладњйкăво	пиплйћ	талаўшица	
лăставица	пйплица	тѐслица	
лймица	пичурăк	трнокѐпица	
лознйца	плăчкѐњица	трупйца	
лупѐшче	погăнче	тўкица	
	подвѐзица	тўшица	
љепўшкăс	подѐрак		

Drago Ćupić

DIMINUTIVE FORMATION IN VOCABULARY
OF SPEECH OF ZAGARAČ

S u m m a r y

Although in *Vocabulary of Speech of Zagarač* all diminutive formations according to the entries of the Vocabulary were not recorded, the wealth of diminutive lexics in the speech of Zagarač is still noted (the analysis covered more than 200 of such lexemes). In addition to diminutives there also were treated the diminutoids, lexemes which are not that any longer but once they had been diminutives, and which also presently have some diminutive character. There are many diminutives which at the same time are hypocoristics. The diminutives (and diminutoids) are classified in the paper according to the forms and meanings of the roots or stem of the diminutive, according to suffixes and to prefixes. In the corps there are elementary words with diminutive suffixes, derivatives with diminutive suffixes, as well as prefix-suffix lexemes of diminutive meaning. Suffixes that occur most frequently are: *-ica*, *-(?)i?* and *-ak*, and prefixes: *za-*, *pod-* and *s(u)-*.

